

La influència de Pompeu Fabra i Antoni Rovira i Virgili en la consolidació d'una cultura catalana: les revistes *Cenacle* i *Ciutat*

M. CARMEN RIU DE MARTÍN
Centre d'Estudis Històrics Internacionals
Universitat de Barcelona

El catalanisme, la lluita per una cultura pròpia, va prendre molta força a principis del segle xx, i les revistes *Cenacle* i *Ciutat* en són un cas concret. En primer lloc, perquè ambdues foren redactades en català i, en segon, perquè en les seves pàgines es tractaren aspectes vinculats a la llengua i la instauració d'una cultura catalana de qualitat.

Totes dues foren dirigides i editades per Fidel Riu i Dalmau (Sallent de Llobregat, 1896 - Sant Llorenç de Morunys, 1981), que aconseguí que col·laboressin en la redacció de textos importants representants de la cultura i les lletres catalanes. *Cenacle* es publicà de 1915 a 1917 (en sortiren disset números) i *Ciutat* de 1926 a 1928 (se n'editaren vint números), per la qual cosa corresponen a moments històrics diferents. La primera fou d'estil i orientació estrictament noucentista, de mides molt més grans i de paper més senzill, i la segona mantingué un format i una presentació més modernes, encara que dins una línia semblant, afegint-hi il·lustracions i millorant el gruix i l'aspecte del paper. Figuraven en totes dues escrits literaris, poemes i articles de fons sobre diversos assumptes. És més, *Ciutat* incorporà temes científics i de lingüística, recollint aspectes de la vida manresana, encara que disminuí la presentació de poemes. Cal recordar que tot i que foren preparades a Manresa, no tenien un caire localista, sinó que plantejaven problemes vius d'arreu de Catalunya en relació amb la creació literària i els esdeveniments importants com els Jocs Florals, la consolidació d'un ensenyament en català, la construcció de biblioteques públiques, etc.

1. CENACLE: ASPECTES A DESTACAR

L'editorial i alguns articles serveixen per a resseguir la filosofia de la revista. Citem el número 2 (1916), que tracta de la Diada de la Llengua Catalana, un esdeveniment que s'havia de mantenir perquè fos un punt de partida per a afavorir la «nacionalització» dels homes del demà. Paralelament Riu creia que també calia l'esforç dels educadors, amb el suport de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, per aconseguir-ho.

Aquesta orientació continuà en números posteriors. L'editorial del número 8 (1916) es referia als Jocs Florals, una festa que calia millorar, ja que no s'havia de celebrar als envelats sinó a llocs adequats. Igualment, s'havia d'acabar amb l'ofrena d'objectes d'art i fer el pagament als guanyadors en metàl·lic, i calia donar els premis a persones de prestigi literari. La millora d'aquests actes consistia a substituir els discursos «buits» per conferències sobre assumptes literaris que servissin per a la fixació i depuració del llenguatge. Destaco aquest punt perquè mostra la influència indirecta de Pompeu Fabra i perquè tenia com a objectiu la millora de la llengua.

Riu creia que la literatura catalana ha anat eliminant les influències foranes i el noucentisme era el producte d'una literatura catalana madura i pròpia, per la qual cosa les nostres creacions han esdevingut un instrument del nostre esperit (número 8).¹ És més, considerava que editar en català era una manera de lluitar per Catalunya, com també ho era lluitar per la creació d'una associació de premsa local i una biblioteca popular. Si bé la primera s'havia convertit quasi en una realitat, la segona encara estava en estat embrionari (número 12).

Cal esmentar els comentaris corresponents al número 13,² en els quals es plantejava que la llengua catalana no fos solament literària per a festes floralesques, sinó que servís per a la ciència. Per tant, es proposava que l'idioma d'un poble servís per a tots els usos, des dels més vulgars fins als més aristocràtics. Havia de ser viu, i no quedar clos en unes pàgines literàries. Convenia que els literats s'apropessin al poble i els poetes també, eliminant una part del seu lirisme. En la mateixa línia trobem un comentari sobre l'orador, que indica la necessitat de ser clar, precís i mancat de tota fórmula retòrica per tal de ser comprès de manera fàcil (número 7).³

Tots els escrits abans esmentats són importants si es contextualitzen en el seu moment històric. A la figura d'Enric Prat de la Riba, se li dedicà un text de lloança (número 17) amb motiu de la seva mort, per tot el que havia sabut crear per a

1. RIUDOR (Fidel Riu) (1916), «Motius», *Cenacle* (Manresa), núm. 8, p. 74-75.

2. Fidel RIU I DALMAU (1916), «Llibres», *Cenacle* (Manresa), núm. 13, p. 139-140.

3. RIUDOR (Fidel Riu) (1916), *Cenacle* (Manresa), núm. 7, p. 62-63.

Catalunya i s'hi remarcava l'obra de l'Institut d'Estudis Catalans i el nucli de centres docents en l'organisme provincial.

2. ANTONI ROVIRA I VIRGILI I LA SEVA COL·LABORACIÓ A *CENACLE*

Antoni Rovira i Virgili publicà el treball «El contingut espiritual del catalanisme» a la revista *Cenacle* (números 1-3). Aquest intel·lectual redactava articles per a moltes publicacions periòdiques com *La Revista* (número 1, *La premsa catalana*), o bé *El Dia de Terrassa* (número 360, 30 juny 1919). Esmento ambdues publicacions perquè foren coetànies i en la redacció hi havia amics de Riu. Josep M. López Picó dirigí la primera, que aparegué de 1915 a 1936, on també col·laborà Pompeu Fabra.

Es concedí a Rovira i Virgili un premi extraordinari en els Jocs Florals de Manresa de 1915 que tingueren lloc al Casal Regionalista, en els quals també participà Joan Arús i Riu, que actuà com a secretari. És molt probable que Riu demanés a Rovira i Virgili un text per a la revista *Cenacle* que estava preparant i que sortí per primera vegada a finals de l'any 1915.

Les tres col·laboracions de Rovira i Virgili a *Cenacle* tractaven de la forma que havia pres el sentiment nacional, que s'havia transformat en una idea política. Era una aspiració nascuda de l'instint de llibertat i d'independència de governar-se els pobles a ells mateixos. La idea de *nació* era una fita a assolir per la consciència col·lectiva. Consistia en la seva maduresa, ja que el nacionalisme no és propi dels pobles primitius o inexperts. Calien, per tant, institucions polítiques i administratives, cohesionades per un esperit. Distingia entre «poble» i «nació», i considerava important la creació d'una llengua, una cultura i un art propi. Indiquem que —en el número 3— demanava una llengua moderna, com a condició perquè la nació pogués existir i viure plenament.

Antoni Rovira i Virgili (Tarragona, 1882 - Perpinyà, 1949) escrigué molts llibres i articles sobre nacionalisme. Podem esmentar *El nacionalisme* (1916) i *El principi de les nacionalitats* (1917), que aparegueren en el període en què s'edità *Cenacle*, encara que la seva obra principal, *Historia nacional de Catalunya*, fou publicada entre 1922 i 1934. El tema el divulgà en successius articles, com a *La Publicidad* (1 maig 1919). En castellà escrigué el llibre *Nacionalismo y liberalismo*, com a conceptes liberals derivats de la Revolució Francesa, ja que l'unitarisme no era un sentiment liberal. O bé l'article que redactà per al mateix diari *La Publicidad* (30 gener 1920): «La llengua arma de reconquesta», que li servia per a relacionar llengua i nacionalitat. Repeating el concepte bàsic expressat a *Cenacle*, segons el qual la llengua servia a la nació per a expressar la seva cultura i ànima, i per tant era la que donava llibertat a un poble.

Aquest intel·lectual i polític perseguia l'oficialitat del català i s'oposava al bilingüisme; era partidari del republicanisme laic, perquè entre Catalunya i Espanya no hi havia ni compenetració política ni solidaritat anímica. Assolí un càrrec a la

Mancomunitat, encara que des dels inicis de la seva creació considerà que el nom de *Mancomunitat* no era adequat, ja que es tractava d'un arcaisme castellà i s'havia d'anomenar *Generalitat*. Col·laborà amb Enric Prat de la Riba (des del 1914) i fundà el partit polític Acció Catalana (1922).

3. INFLUÈNCIA I RELACIÓ AMB POMPEU FABRA

L'admiració per la tasca de Pompeu Fabra (Barcelona, 1868 - Prada de Conflent, 1948) va fer que Riu el convidés als Jocs Florals de Manresa, en els quals actuava com a secretari. Com que no sabia la seva adreça, li envià la carta d'invitació a l'Ateneu Barcelonès, entitat de la qual Fabra era soci. Volia que actués com a president dels Jocs Florals, si bé Fabra s'excusà dient que no podia preparar el discurs i que havia de visitar els campaments de Palentia i anar a Ripoll.

Fabra rebé la carta i la contestà, si bé no en consta la data; Riu li tornà a escriure el 1927 per enviar-li el seu tercer llibre de poemes, *Terra Amorosa* (1927), per tant és possible que hi hagués molta distància entre una carta i l'altra.

Riu fou un purista de la llengua catalana i sentia admiració per Fabra i la seva tasca; aplicava les normes ortogràfiques fabrianes, encara que no hi hagués una normalització lingüística estricta, sinó que conviuen moltes opinions. El 1927 Fabra decidí «ordenar» la llengua, si bé ja havia publicat llibres de lingüística, entre els quals cal destacar la *Gramàtica de la llengua catalana* (1912). Des del 1911 fou membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, que promulgà les *Normes ortogràfiques* (1913), i uns anys després va escriure *Gramàtica catalana* (1918) entre altres publicacions. Fabra volia depurar la llengua i no li agradava que es barreassin barbarismes en parlar o en escriure, ja que creia que aquests emprobrien l'idioma. La seva obra *Diccionari general de la llengua catalana* (1932) fou el punt de partida per a la confecció del diccionari de l'Institut.

Sembla, per la contesta de Fabra (7 abril 1927), que li agradà el llibre de poemes de Riu. No escrigué en cap de les revistes de Riu, ni a *Cenacle*, ni a *Ciutat*. En canvi, Riu li dedicà un article a *Pla de Bages* (19 maig 1927) que després envià a l'amic i intel·lectual Octavi Saltor.

Hem observat com a *Cenacle*, els aspectes propis de la teoria de Fabra queden reflectits en la recerca d'un llenguatge purista, i que alhora fos també directe, clar i entenedor per a tothom.

4. CIUTAT, LA CONTINUACIÓ D'UN PROJECTE

Entre *Cenacle* i la publicació següent transcorren nou anys, un espai de temps suficientment llarg per no poder plantejar el mateix tipus de revista, encara que Riu procura mantenir certes constants temàtiques i dibuixar una trajectòria.

L'editorial dóna una continuïtat al projecte i la secció sobre el llenguatge contribueix a crear una consciència lingüística. El primer editorial va ser redactat directament per Riu; la secció, en canvi, la portava a terme Josep Calveras. Sortí del número 7 al 14 i analitzava conceptes i termes: noms, verbs, ordre de les paraules, etc... Tant Riu com Ignasi Armengol, la persona encarregada de buscar els col·laboradors, volien que participés en la secció J. M. de Casacuberta, un deixeble de Fabra, però no ho va fer, encara que en desconeixem els motius. La importància d'aquesta secció residia en el fet que servia per a difondre aspectes de la llengua.

L'editorial clarificava la tendència de la revista. En algunes presentacions s'esmentaven aspectes vinculats al llenguatge, com el fet que la parla és una de les manifestacions més directes de l'ànima (número 2). Es creia que l'evolució de la llengua de la Renaixença ençà havia estat important (número 4) i es criticava el gran desconeixement que hi havia d'aquesta per part de molts, tot i les publicacions de l'Institut, les gramàtiques de Fabra i els estudis de lingüística apareguts durant els últims anys. La intrusió de castellanismes en la nostra llengua —anterior a la Renaixença— s'havia anat depurant; s'havia fixat el lèxic i normalitzat l'idioma, fent-lo apte per a totes les empreses culturals. Calia destacar que això havia suposat un enorme treball no mancat d'equivocacions.

Els plantejaments de Riu en l'àmbit de la creació poètica i literària hi eren expressats. L'escriptor havia d'estudiar l'idioma i acceptar les normes dels experts i dels que estudien la llengua. Aquestes idees es completaven en el número 9 de *Ciutat*, en el qual opinava que l'espontaneïtat no podia anar mancada de base. Calia preparar l'esperit fornint-lo i dominar la tècnica per poder-se llençar a la redacció de textos. Considerava Josep Carner com un bon exemple de literat que havia sabut moure's per la inspiració espontània després de l'esforç d'aprenentatge, mentre que rebutjava la inspiració dels esperits primaris no formats.

El discurs teòric prosseguia en el número següent, on remarcava la necessitat d'aconseguir un ideal estètic treballant amb tots els instruments a l'abast. Era millor l'obra difícil imperfecta que l'obra fàcil perfecta. Havien d'anar aconseguint amb esforç les fites i per aquest motiu calia arriscar-se. Aquests aspectes els completava en el número 16,⁴ en expressar que les persones havien d'escriure portades per les idees i no per les paraules. Per tant, era més important el contingut que la forma per assolir profunditat. Feien falta no solament mots precisos, sinó seguir el fil de les idees. Les darreres havien de servir per a cercar els mots. Ni la prosa ni la poesia podien ser superficials, ni ser escrites maquinalment. Continuava la mateixa orientació en el número 17, amb una crítica a la modernitat quan aquesta era sinònim de manca d'elegància o incultura, perquè els seus representants oposaven el talent a l'espontaneïtat, la norma a l'atzar i l'esforç a la facilitat.

4. Fidel RIU I DALMAU (1928), «Suggestions i comentaris», *Ciutat* (Manresa), núm. 16, p. 1-2.

Riu aprofitava els editorials per transmetre els seus punts de vista estètics. Normalment ampliava o continuava descrivint en números posteriors algun aspecte ja esbossat en una publicació anterior. Així en el número 18 es referia a dos tipus de literats i poetes: els partidaris de la tècnica i els de la inspiració. Considerava que eren dues posicions oposades. Els primers volien perfecció absoluta i els altres, en recolzar-se en la inspiració absoluta, podien caure en la vulgaritat. Les actituds extremes no eren bones, calia partir del coneixement de l'idioma i la paraula, ja que difícilment es podia produir una obra genial només amb la inspiració. De totes maneres era bo combinar la tècnica amb la inspiració. La darrera reportava a la cultura una vitalitat que no es trobava en les obres fortament sàvies.

Era necessari un procés de gestació lent per a les conquestes literàries. Havien de ser la vitalitat de la nostra llengua i la seva riquesa inexhaurible les que atorguessin dinamisme, flexibilitat i amplitud a la creació literària i poètica. Aquests aspectes els completava en el número 19.

5. EL CONEIXEMENT DE LA LLENGUA I LES PUBLICACIONS EN CATALÀ

Els assumptes relatius al coneixement de la llengua i a l'edició en llengua catalana s'exposen en diversos números de la revista *Ciutat*. L'any 1928 (número 20) Riu es refereix a l'esforç que suposava uns anys endarrere editar un llibre en català perquè els autors no arribaven ni a cobrir el cost de l'edició. No hi havia un públic interessat en la lectura d'obres catalanes. El foment de la lectura en català entre els adults per mitjà de la tasca editorial no ha estat tan fàcil com entre els infants.

L'escola i les publicacions per a nens havien ajudat a crear un públic i a fomentar l'interès per l'idioma. Riu assenyalava que Josep M. Folch i Torres amb el setmanari *En Patufet*, tot i les imperfeccions, havia realitzat una tasca de gran vàlua social i havia sabut, des de la seva creació el 1904, anar evolucionant, adaptant-se a l'ambient i cultura. Cal recordar que llavors encara no era corrent la lectura en català i la majoria llegia en castellà.

Creia que s'havien multiplicat en els últims anys els escriptors i havia augmentat la diversitat, gràcies a la tasca lingüística que s'havia anat portant a terme. Calia sempre un procés de gestació,⁵ de vegades lent, per assolir la maduresa.

Si ens remetem a números anteriors de la publicació *Ciutat*, en el número 13 es tractaven aspectes relacionats amb l'aparició de revistes catalanes. Aquestes és molt probable que fessin augmentar la venda de llibres en català, ja que s'havien intensificat força les edicions amb relació a feia set anys. També es publicava un gran nombre de diaris però encara calia fer molta feina.

5. Fidel RIU I DALMAU (1928), «Editorial», *Ciutat* (Manresa), núm. 19, p. 85.

Podem recordar que molts intel·lectuals intentaren iniciar revistes i projectes editorials en català. Els seus amics Josep M. López Picó i Marià Manent estaven implicats en tasques ambiciosos, ja que volien portar a terme produccions literàries de qualitat. Josep M. López Picó dirigí i començà amb Joaquim Folguera la publicació de *La Revista* (1915), i Marià Manent projectà la col·lecció «Biblioteca Popular l'Estel» (1922), que consistia en l'edició de llibres que es difondrien en una xarxa de llibreries arreu de Catalunya, en la qual volia implicar molts representants de la cultura catalana, entre els quals hi havia Josep M. López Picó, Antoni Rovira i Virgili, Pompeu Fabra i el mateix Riu, en l'àmbit de difusió manresana.⁶

S'observava com el lèxic s'havia anat fixant i l'estil havia anat prenent la modalitat d'un llenguatge normalitzat. Riu remarcava que la normalització de la llengua escrita es devia a escriptors i filòlegs. En l'editorial del número 15, Riu descriu com s'havia netejat la llengua de mots arcaics i en desús, com s'havien substituït algunes construccions sintàctiques encarcerades per altres de més clares i flexibles, més en consonància amb el parlar del poble, i com en alguns indrets s'havia sabut conservar el patrimoni de la llengua vernacla amb pulcritud.

La fusió del periodisme i la literatura en una sola persona també havia ajudat molt en aquest sentit. Com indicava Riu a *Ciutat* (número 10, 1927, p. 153): «El literat al fer de periodista ha sabut adaptar-se a un estil àgil i directe sense perdre l'expressió casta i correcta», «Per l'altra part el periodista ha dotat les nostres lletres de frescor i vivacitat».

Per tant, el llenguatge escrit s'anava convertint en una continuació de les nostres converses habituals i es podia llegir el diari sense esforç, ja que es redactava amb un vocabulari i unes expressions fàcils. Molts mots arqueològics es començaven a veure impresos i en els llavis dels més cultes.

Aquest comentari consistia en una continuació de la crítica al parnassianisme poètic i literari propi de la segona meitat del segle XIX. Un moviment que, procedent de França, influí en la poesia i literatura catalanes. Es produïren obres molt ben fetes, amb gran correcció d'estil, però ampulloses i que no mostraven l'emoció dels seus autors. No les considerava Riu, ni altres poetes com Joan Arús,⁷ un reflex de la cultura catalana, sinó foranes i excessivament classicistes, esteticistes i apartades de la manera de sentir del poble. Coincidia amb Arús que calia combinar els aspectes externs i subjectius per parlar de la natura i de les coses, sense descriure-les o copiar-les i sense moure'ns només per la inspiració i l'instint. Volien excloure la retòrica i el formalisme «buit».

6. M. Carmen RIU DE MARTÍN (2008), *Literatura epistolar de noucentistes catalans: correspondència amb Fidel S. Riu Dalmau (1896-1981)*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, p. 46.

7. M. Carmen RIU DE MARTÍN (2008), *Literatura epistolar de noucentistes catalans: correspondència amb Fidel S. Riu Dalmau (1896-1981)*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, p. 110-111. És l'apartat dedicat a Joan Arús i Colomer (p. 105-123).

En el mateix número de la revista (1927, p. 190) es dedicava un article a l'exposició del llibre a Catalunya. Primer feia referència a l'exposició de llibre català a Madrid i creia convenient organitzar-ne d'altres a pobles i viles de Catalunya, perquè aquesta era la manera que els catalans estimessin l'esforç que s'havia portat a terme i poguessin apreciar l'augment de la producció bibliogràfica en català en els darrers vint-i-cinc anys.

6. ASPECTES QUE COMPLETEN EL TEMA

En les revistes *Cenacle* i *Ciutat* s'observen les preocupacions socials i culturals de l'època, que anaven vinculades a la consolidació d'una cultura pròpia per mitjà de l'anàlisi de la llengua i la millora de la sintaxi i també pel foment del seu ús escrit en l'àmbit literari i periodístic. La generalització de les edicions en català i la difusió de publicacions en aquest idioma eren algunes de les fites que es perseguïen.

Seguint la tasca iniciada per Eugeni d'Ors, es lluità, des de la redacció de *Cenacle*, per la creació d'una biblioteca pública a Manresa i per l'ensenyament del català a l'escola. Riu tenia coneixement de la tasca encetada per Ors el 1915, orientada a la creació d'una xarxa de biblioteques. Riu, amb el suport de Manent, que coneixia directament Ors, s'entrevistà amb ell. La biblioteca de Manresa no es construï fins al 1928, tot i que fou un dels projectes de l'Ajuntament dels anys 1916-1918.

Les activitats literàries i poètiques també s'esmentaven en les revistes que editava. Primer a *Cenacle* i després a *Ciutat*, Riu comentà les publicacions d'altres autors i projectà un servei de préstec i d'intercanvi de llibres (de literatura i cultura no solament catalanes) destinat als socis manresans, que per mitjà d'una quota i a través de la revista *Cenacle*, volguessin posar-se al corrent de les novetats editorials. Les obres que donaven autors i editors a la revista servien després per ser comentades. També Riu va contribuir amb la seva tasca a la difusió d'activitats, com els Jocs Florals i la publicació de poemes d'autors coneguts com: Clementina Arderiu (*Cenacle*, núm. 1 i 9), o contes de Josep Pla (*Cenacle*, núm. 16), entre molts altres. O bé escrits de Josep Farran i Mayoral (*Ciutat*, núm. 1-8), Víctor Català (*Ciutat*, núm. 19) i, dins de l'àmbit de la crítica d'art, de Rafael Benet (*Ciutat*, núm. 1-15), per esmentar alguns dels molts col·laboradors que aquestes revistes tingueren.